

ВИХОВАНИЙ КУЛЬТУРИ БЕЗПЕКИ У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Ольга Пуляк

Автором висвітлено питання виховання культури безпеки студентів вищих навчальних закладів у сучасних умовах розвитку країни. Проаналізовано культуру безпеки як компонент культури особистості. Розглянуто основні варіанти входження культури безпеки в зміст вищої освіти. Окреслено найбільш важливі специфічні особливості виховання культури безпеки студентів.

***Ключові слова:** культура безпеки, ризик, безпека життєдіяльності, відповідальність, шкідливі і небезпечні фактори життєдіяльності.*

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням проголошеної в Україні стратегії гарантування безпеки людини, суспільства та держави забезпечення у максимально можливому ступені вживання і забезпечення здоров'я населення. А в тих умовах, в яких зараз знаходиться наша країна, всі учасники навчально-виховного процесу повинні бути особливо пильними та соціально відповідальними та

дотримуватися загальноприйнятих правил безпеки, оскільки від цього залежить життя та здоров'я кожного [3].

Однак за сучасних умов виживання і здоров'я людини можливі лише за умови сформованості в нього культури безпеки життєдіяльності. Ефективне ж виховання культури безпеки можливо лише при організації відповідного навчально-виховного процесу, що забезпечує цілеспрямовану підготовку студентів до профілактики і подолання впливу шкідливих і небезпечних факторів життєдіяльності у процесі спеціально організованого творчого міжособистісного спілкування з педагогом, що є носієм культури безпеки.

Аналіз актуальних досліджень. До науково-педагогічного усвідомлення проблем культури безпеки вітчизняні науковці звернулися порівняно нещодавно – в дев'яності роки минулого століття. Проблеми виховання культури безпеки життєдіяльності знаходять своє відображення у роботах провідних вчених, зокрема В.В. Бегуна, В.М. Заплатинського, О.В. Кобляньського, В.О. Мпхайлюка, І.М. Науменка, Л. А. Сидорчук, Б.Д. Халмурадова та інших. Аналіз проблем показує, що культура безпеки, як базисний принцип безпеки формується на пріоритетних сферах діяльності людини.

Культура безпеки як компонент культури особистості включає основні елементи життя суспільства.

1. Матеріальні продукти людської діяльності, спеціально призначені для профілактики травм, хвороб, заподіяння людині та суспільству шкоди. Основна функція таких предметів (вогнегасник, протнгаз, газовий балончик, ремінь безпеки в автомобілі тощо) полягає в профілактиці і подоланні впливу на людину шкідливих і небезпечних факторів життєдіяльності.

2. Соціальні інститути, основна задача яких складається в забезпеченні безпеки людини і суспільства: підрозділ ДСНС, медицини катастроф, аварійних служб тощо.

3. Форми організації життя і діяльності людей, їхні взаємини, основна задача яких складається в забезпеченні індивідуальної і колективної безпеки (взаємодопомога при запобіганні та під час виникнення надзвичайних ситуацій).

4. Особистісне втілення культури безпеки в житті і діяльності професійних фахівців (військовослужбовець, охоронець, травматолог, рятувальник, волонтер тощо), членів громадських організацій і об'єднань.

5. Галузі наукового знання, що узагальнюють, що досліджують закони безпечної життєдіяльності людини і суспільства, норми, значення, знання, що фіксують основні закономірності і правила безпечної життєдіяльності. Результати наукового пізнання правил і закономірностей безпеки людини і суспільства фіксуються за допомогою знаків, символів, графіки, у виді текстів тощо.

6. Галузі мистецтва, ідеології, міфології, релігії і спорту, основною функцією яких є забезпечення безпеки людини і суспільства.

7. Прийоми і способи діяльності, здатності, якості особистості (мотиви, погляди, переконання, звички, досвід, навички самоконтролю), основна функція яких – реалізація мотиваційного, змістового, операційно-процесуального компонентів діяльності людини в процесі запобігання, мінімізації, подолання небезпечних і шкідливих факторів життєдіяльності.

Ядро культури безпеки як компонента культури в її особистісному втіленні складають загальнолюдські цілі і цінності: життя, здоров'я, безпека, добробут, ризик, особиста незалежність, воля, законність, благо, справедливість, взаємодопомога, порятунок тощо. [5]

Незалежно від форм реалізації того чи іншого компонента культури безпеки загальним для них є їхня функція – запобігання і подолання шкідливих і небезпечних факторів життєдіяльності людини і суспільства та формування предметних дій майбутньої діяльності (як умова підготовки до цієї діяльності в умовах ризику) і спеціальна підготовка до безпеки життєдіяльності. [1, 280-281]

У змісті вузівської освітньої культури безпеки представлена практично у всіх навчальних дисциплінах, насамперед у курсах «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист», а також природничих дисциплінах та технологіях. У педагогічній практиці реалізуються два основних варіанти включення культури безпеки в зміст навчальних дисциплін: у виді спеціального навчального предмета й у формі інтегрованого навчання основам безпеки (розосереджене навчання основам безпеки у викладанні різних навчальних дисциплін). [2, 22-23] Таким чином, існує два основних варіанти входження культури безпеки в зміст освіти: інтегроване навчання основам безпеки життєдіяльності та навчання навчальному спеціальній дисципліні.

Інтегроване навчання основам безпеки і навчання в рамках спеціальної дисципліни полягає має певні особливості. У ході інтегрованого, на основі міжпредметних зв'язків, навчання формуються знання з проблем безпеки, ризику, виживання поступово й дозовано. Таке навчання розосереджене в часі і здійснюється різними викладачами, у ході вивчення основ наукових знань, мистецтва, лабораторного та виробничого навчання, тощо. Інтегроване вивчення проблем безпеки є природної складової при оволодінні конкретними способами діяльності, конкретними соціальними функціями, при вивченні конкретних теорій і творів мистецтва, одним з аспектів осмислення і застосування яких є проблема безпеки людини і суспільства.

Оскільки процес формування культури безпеки складний і передбачає як розвиток знань про безпеку і формування компетенції безпечної поведінки в стандартних і нестандартних ситуаціях, так і охоплює мотиваційну сферу життєдіяльності, то зміст його у процесі вивчення різних дисциплін відображує можливості цих навчальних предметів. У змісті навчання безпеці життєдіяльності зазвичай знаходять відображення як специфіка предметної галузі як наук, так і особливості вмінь і навичок, що формуються у студентів під час навчання.

Вибір методів навчання повинен насамперед забезпечувати обґрунтоване підведення студентів для свідомого засвоєння правил та норм безпечної поведінки. Це може відбуватися як у процесі пояснення навчального матеріалу, так і в процесі його опанування самостійно. З прийомів пояснення матеріалу найбільш оптимальним для цієї мети є ті, що ґрунтуються на логічних умовах індукції й дедукції. Індуктивний метод пояснення зумовлюється таким підходом до викладання питань безпеки життєдіяльності, в якому реалізується перехід від конкретних фактів до загальних положень, від простого до складного. Дедуктивному поясненню характерний перехід від загальних положень (ідей) до конкретних випадків. Враховуючи те, що матеріал з безпеки життєдіяльності на заняттях не є основиим, а тільки пов'язаний з ним логічно, вибір методів навчання, на нашу думку, повинен оптимально поєднувати дедуктивний та індуктивний методи, що у великій мірі залежить від змісту матеріалу, матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу, передбаченої мети і навчальної діяльності викладача, а тому визначається рівнем фахової його підготовки.

Одночасно, методи навчання, які викладач застосовує для формування культури безпеки повинні забезпечувати активну пізнавальну діяльність студентів протягом усього процесу вивчення предмету. У зв'язку з цим належне місце у системі роботи викладача повинні мати проблемно-пошукові методи. Також можуть бути використані, наприклад, такі дослідницькі завдання, як передбачення результатів та наслідків впливу на людину та довкілля небезпечних та шкідливих факторів; планування дослідження; осмислення певних конкретних ситуацій; пояснення нестандартної ситуації та можливих шляхів виходу з неї; вибір відповідних надійних засобів захисту; передбачення можливих наслідків своєї діяльності та діяльності інших людей тощо.

Таким чином, під час планування виховання культури безпеки добір методів навчання має бути зорієнтованим на формування відповідальності особистості за свої дії, враховуючи особливості підходів, методів, прийомів, засобів навчання кожної такої дисципліни та передбачити інтегроване формування культури безпеки.

У понятті відповідальності, як якості особистості Л.М. Фрідман виділяє наступні компоненти:

- чітке знання особистістю своїх конкретних обов'язків, які важливі для неї і для суспільства;
- прийняття цих обов'язків, позитивне переживання особистістю ставлення до них, намагання їх виконати;
- реалізація прийнятих обов'язків в конкретних діях і вчинках, здатність особистості контролювати свої дії, свою поведінку, встановлювати відхилення програми, що реалізується від заданої і виокремити відповідні корективні у план діяльності [4, с. 50].

Дуже важливо, щоб викладач не тільки сам постійно здійснював самоконтроль своїх дій під час навчального процесу, а й навчав цього студентів. Це особливо стосується занять з використанням потенційно небезпечного обладнання, матеріалів, розчинів, сполук тощо. У такій ситуації викладач та студент не мають права на помилку, бо вона може коштувати їм здоров'я чи, навіть, життя, стати значним матеріальним збитком тощо.

Добір методів навчання питанням безпеки життєдіяльності повинен забезпечувати високий ступінь самостійності студентів. У зв'язку з цим, поряд з методами організації навчальної діяльності під керівництвом викладача, застосовуються методи самостійної роботи студентів. Це може бути: робота з книгою та додатковою інформацією, засобами Internet; підготовка рефератів і повідомлень; домашні дослідження; складання і розв'язування задач на основі фактичного матеріалу; виконання завдань дослідницького характеру тощо.

Важливою вимогою до методів навчання є те, що вони повинні сприяти розвитку мотивації безпечної діяльності студентів.

Одним з головних місць у вихованні культури безпеки під час використання навчального обладнання та досліджуваних об'єктів є формування у студентів компетенцій безпечної їх використання – лабораторної грамотності та усвідомлення усіх небажаних наслідків використання цих об'єктів дослідження. Безсумнівно, діяльність викладача при підготовці та проведенні лабораторних занять залишається значущою, бо тут він повинен творчо планувати систему формування у студентів компетенцій безпечної використання навчального обладнання. При цьому, він знаючи рівень розвитку студентів, їх інтелект і творчі здібності може передбачити й попередити усі небажані небезпечні ситуації та виробити певний оптимальний алгоритм дій у разі їх виникнення, уміло скоординувати свою діяльність та діяльність колективу. Виробленню вміння правильно поводитися в конкретній ситуації передують

знання та уміння прогнозування варіантів поведінки людини у нестандартній ситуації, роботи потрібні розрахунки та логічні умовні висновки, аналізувати їх, робити відповідні висновки.

Як засвідчує досвід, виховання культури безпеки студентів має деякі особливості:

1) він є логічним продовженням процесу формування культури безпеки у загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах, оскільки елементарні знання про безпеку та моделі поведінки в разі їх загрози студенти вже мають;

2) він будується на елементах тих знань, яких набувають студенти під час вивчення інших дисциплін і потребує постійного шпорого застосування, тобто базується на міжпредметних зв'язках, але внокремлюється як специфічне інтегроване і системне утворення знань;

3) він відбувається на заняттях та навчальних екскурсіях, практиках, конференціях тощо та під час самостійної роботи студентів;

4) специфіка сприйняття навчальної інформації про дії небезпечних та шкідливих чинників життєвого середовища зумовлена відсутністю у студентів достатнього життєвого досвіду, а відтак потребує максимального унаочнення теоретичного матеріалу та практичного відпрацювання правил поведінки.

Урахування всіх вимог до організації процесу формування у студентів культури безпеки життєдіяльності дає змогу викладачу спланувати його, пов'язавши з конкретним матеріалом відповідної науки.

Результатом такого навчання є відтворення в діяльності і особистості студентів культури безпеки, розвиток їх творчих сил і здібностей до профілактики ризиків, освоєння знань, умінь і навичок, звичаїв, норм, цінностей, вдосконалення світоглядної, інтелектуальної, етичної та психологічної готовності до безпечної життєдіяльності, формуванню особистості, готової діяти в непередбачуваних (у тому числі небезпечних та екстремальних) умовах, що прагне до постійного самовдосконалення та реалізації нових можливостей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Безпека життєдіяльності (забезпечення соціальної, техногенної та природної безпеки): Навч. посібник / В.В. Бегун, І.М. Науменко – К., 2004 – 328 с.
2. Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі: навчально-методичний посібник / А.Б. Кочарян, Н.І. Гушина. – Київ, 2011. – 100 с.
3. Наказ МОН від 06.01.2015 № 2 «Щодо заходів безпеки у навчальних закладах» // www.mon.gov.ua.
4. Фридман Л.М. Педагогический опыт глазами психолога: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1987.–224 с.
5. Шерер Н. В. Принципи виховання культури безпеки життєдіяльності у студентів вищих навчальних закладів / Н. В. Шерер // Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні та історичні науки : [зб. наук. статей] / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. - Вип. 95. - С. 238-244.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Пуляк Ольга Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики технологічної підготовки, охорони праці та безпеки життєдіяльності Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.